

جاسوسی از دیدگاه حقوق بین الملل

مؤلف:

حسن بابائی

به نام خدا

«باید که همیشه به همه اطراف جاسوسان بروند و بر سبیل بازرگانان و سیاحان و صوفیان و... و از هر چه می‌شنوند خبر می‌آرند، تا هیچگونه از احوال خبری پوشیده نماند و اگر چیزی حادث گردد و تازه شود به وقت خویش تدارک کرده آید. چه بسیار وقت بوده است که والیان و گماشتگان سر مخالفت و عصیان داشته اند و بر پادشاه سگالیده، که جاسوسان دررسیده اند و پادشاه را خبر کرده... و اگر پادشاه یا لشگری بیگانه قصد مملکت او کرده اند، همچنین او را آگاه کرده اند، و او کار خویش بساخته است و دفع آن بکرده.»

سیاست نامه (سیرالملوک)، خواجه نظام الملک طوسی، به کوشش دکتر جعفر شعار، انتشارات امیرکبیر، چاپ یازدهم، ۱۳۸۲، ص. ۸۸ (با تلخیص)

در جهان اندیشه‌های حقوقی، هنگامی که سخن از «جاسوسی» به میان می‌آید، مباحث مربوط به آن را بیشتر باید در «حقوق جزای اختصاصی» و «حقوق جزای نظامی» جست. آنجاها که حقوقدانان با موشکافی‌های مرسوم حقوقی، سعی بر تبیین ارکان مادی و روانی جرم جاسوسی دارند. خوشبختانه در این باره، درس گفتارها و یا نوشتگان حقوقی ارزشمند به زبان فارسی، چه کتابها و چه پژوهشهای دانشگاهی، کم نیستند. در صحنه بین المللی اما، که هر از چندی، اتهام انجام جاسوسی میان دولتها رد و بدل می‌شود، موضوع ابعاد گوناگونی می‌یابد.

واقعیت آن است که جاسوسی در جهان پرتلاطم کنونی ما به طور گسترده و لنی پنهان یا نیمه پنهان وجود دارد. در قرن پنجم هجری، نویسنده کتاب سیاست نامه... که خود سالها مصدر کار بوده و تجربتها آموخته و گفته بود که «هیچ پادشاهی و خداوند فرماتی را از داشتن و دانستن این کتاب چاره نیست»- شاهان را در کنار

ملکداری به «اندر فرستادن جاسوس و تدبیر کردن بر صلاح مملکت و رعیت» توصیه می‌کند. در قیاس با روزگاران گذشته، امروزه شیوه‌های کشورداری و روابط میان کشورها دیگرگون شده‌اند. اما به نظر می‌آید آن تمایل دیرین شاهان و حاکمان دوره‌های پیش به دانستن آنچه در درون و برون قلمروی فرمانروایی‌شان می‌گذشت، برای جوامع امروزی برخوردار از ساختارهای مدرن نیز همچنان همان اهمیت را دارد. به گونه‌ای که همواره در کار پیشرفته‌تر کردن شکل‌ها و ابزارهای خبرگیری و کسب اطلاعات از دیگران هستند و بخشی از نیروی دولتها به ویژه آنها که چیزهای بیشتری برای پنهان کردن دارند، صرف تجهیز خود در برابر تجسس دیگران می‌شود. امروزه جاسوسی فرایندی است پیچیده که در عرصه‌های گوناگون انجام می‌شود. جاسوسی، دیگر تنها زمان جنگ را در بر نمی‌گیرد؛ که طرفهای متخاصم به جستجوی پنهانی اسرار نظامی و سیاسی دشمن برآیند. جاسوسی نه فقط میان کشورهای ناهمسوی به حیث رقابتهای سیاسی، که حتی میان کشورهای همسوی و همسود و دوست در صحنه جهانی نیز در جریان است.

در این اوضاع و احوال، مایه شگفتی نیست که از یک طرف دولتها در قوانین کیفری، «جاسوسی» را معمولاً در دسته جرایم مهم و با کیفرهای سنگین قرار می‌دهند و با آنها که به جاسوسی متهم می‌شوند رفتار سختی می‌کنند تا از این طریق به نقض حاکمیت و امنیت خود پاسخ دهند. اما در همان حال، آن قدر که بتوانند همین کار را با دیگر دولتها می‌کنند. یعنی تلاش می‌کنند با به کارگیری جاسوسان و ابزارهای جاسوسی، اطلاعات مورد نیاز خود از آنها را به طور پنهانی و از راه‌های غیرقانونی گردآوری کنند و در پیشبرد سیاستشان از آن بهره بگیرند.

بازی سیاسی با «جاسوسی» و «جاسوسان» هم در دوره معاصر، در خور توجه جداگانه است. در واقع، «جاسوسی» در همان حال که یک مفهوم حقوقی است، دستاویز سیاسی هم به نظر می‌آید. زیرا برخی اوقات معلوم می‌شود دولتها از فعالیت جاسوسان یاخبر هستند و آگاهانه آنها را وارد کشمکش و بازی میان خود می‌کنند. در نتیجه، گاهی افرادی به عنوان جاسوس دستگیر و محاکمه می‌شوند ولی گاهی یکی دیگر را که واقعاً مرتکب همین جرم شده با جاسوس خودی معامله کرده و یا در معادلات سیاسی خود صلاح را در رهاکردنش می‌بینند. گاهی وقتها هم بنا به مطامع سیاسی، فردی را بی آنکه مرتکب عمل یا فعالیتی شده باشد که جرم جاسوسی با آن

تحقق می‌یابد، با این اتهام روبرویش می‌سازند تا از این طریق بده و بستانی صورت بدهند.

باری، اهمیت و ابعاد جاسوسی به گونه ای است که شایستگی بررسی از دیدگاههای مختلف از جمله حقوق بین الملل را دارد. نکته جالب توجه اینکه، در حقوق بین الملل منع صریحی از انجام جاسوسی به چشم نمی‌خورد. اما در برخی از منابع حقوق بین الملل و بعضی مباحث آن، از مسایل جاسوسی و احکامی در این باره بحث به میان می‌آید. حیطه حقوق بین الملل بشردوستانه (حقوق مخاصمات مسلحانه) و حقوق دیپلماتیک از آن جمله اند. مسایل مربوط به جاسوسی نظامی در زمان مخاصمات مسلحانه در متون معاهدات بین‌المللی، عملکرد دولتها و آرای قضایی مربوط به آن نمودی آشکارتر دارد. در عرصه روابط دیپلماتیک هم گاه و بیگاه اقدام به جاسوسی در پوشش فعالیت‌های دیپلماتیک مورد ادعا و اعتراض قرار می‌گیرد. می‌دانیم که یک سابقه قضایی مهم بین المللی در همین باره، یعنی موضوع پرجالش جاسوسی دولتها در لوای این فعالیتها، داریم. منظور رای دیوان بین المللی دادگستری است در پرونده کارکنان دیپلماتیک و کنسولی ایالات متحد، مورخ ۲۴ مه ۱۹۸۰، که دیوان نظر قضایی مناسبی را در این باب ارائه کرده است (بند ۸۲ رای). جنبه حقوق بشری موضوع یعنی حمایت از حقوق متهمان به جاسوسی در زمان ایراد اتهام و دادرسی نیز در جای خود دارای اهمیت است. زیرا به رغم همه پیشرفتهای فنی در زمین و آسمان و شبکه‌های مخابراتی، گویا هنوز نیاز به انسانهای ماهر در امر جاسوسی برطرف نشده است. در واقع، با به کار گیری انسانها در کار گردآوری و رساندن مخفیانه اطلاعات که مطابق قوانین بسیاری از کشورها عملی است مجرمانه، شمول حمایت‌های حقوق بشری به متهمان به جاسوسی، خواه اتباع داخلی و خواه بیگانه ضرورت می‌یابد. در همان حال، حقوق بین الملل به نگرانی دولتها از فاش شدن اسرارشان و دغدغه محافظت از آنچه که اطلاعات مجرمانه ملی نامش می‌نهند، توجه نشان می‌دهد. شاهد این مدعا اینکه در اساسنامه دیوان بین المللی کیفری ماده مفصلی نگاشته می‌شود تا در امر رسیدگی به جنایات بین المللی، نحوه ارائه اسناد و اطلاعات به این دیوان طوری باشد که لطمه ای به امنیت ملی دولتها وارد نشود (ماده ۷۲ اساسنامه).

با وجود اهمیت جنبه‌های حقوقی بین المللی جاسوسی، تاکنون کمتر از این منظر بدان پرداخته شده است. پژوهش حاضر، تلاشی است به منظور بررسی

جاسوسی از دیدگاه حقوق بین الملل. این پژوهش، در شکل نخستش، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل جناب آقای حسن بابایی در دانشگاه علامه طباطبایی بوده که با تغییرات و افزودن مطالبی به آن به صورت کتاب به علاقه مندان مطالعات حقوقی عرضه کرده اند. نویسندگان این کتاب، قاضی نیز هست و تجربه قضایی در امور کیفری را دارد. وی تلاش کرده است تا مهمترین زمینه‌های مرتبط با جاسوسی را در حقوق بین الملل کاویده و اصلی ترین مسایل آن را به زبانی ساده بیان کند. اثر او هم به لحاظ جستجو و گزینش این حوزه برای تحقیق، تازگی موضوع، و غنای بیشتر بخشیدن به نوشتگان حقوقی دارای امتیاز است و هم به دلیل نگاه او به سوژه تحقیق و یافته‌های آن. امید که خواندن این اثر، شوق دیگر اهالی تحقیق در حوزه حقوق بین الملل را برانگیزد تا آنها هم به نوبه خویش دیگر دریچه‌های هنوز ناگشوده در همین زمینه و مانند آن را بگشایند.

جا دارد همین جا از ناشر ارجمند سپاسگزاری کنم که در راه تداوم رسم نیکوی انتشار تحقیقات دانشگاهی محققان جوان گام برداشته اند؛ رسمی به واقع خوشایند که چند سالی است در ایران با جدیت بیشتری دنبال می‌شود. تحقیقات دانشگاهی ایران در علوم انسانی (به ویژه در شاخه‌های پرتنوع رشته حقوق شامل حقوق بین الملل)، باید از مخزن کتابخانه‌های تخصصی بیرون بیایند. اینها نیازمند عرضه گسترده تر به جامعه علمی هستند. به نظر می‌رسد نیازی هم نیست اثری که منتشر می‌شود در بالاترین حد کمال ممکن باشد و یا شمارگان آن، هم اندازه آثار صاحب نظران صاحب نام باشد. می‌توان هر سال، چند تایی از بهترین‌ها را، با تکیه بر معیار کاربری عمومی و مزیت‌های علمی بیشتر، برگزید و در تیراژی متناسب به دست نشر سپرد. این خود سبب تشویق پژوهشگران به تقویت و پربارتر کردن تحقیقاتشان و پیشرفت هر چه بیشتر دانش «حقوق» در این سرزمین کهن خواهد شد که گمشده مردمان آگاهش، نسل بی نسل، «حق» است و «عدالت».

امیرحسین رنجبریان

استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

شهریورماه ۱۳۸۸

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۷
پیشگفتار	۱۱
فصل اول: کلیات	۱۷
بخش اول: مفهوم حقوق بین الملل و جاسوسی	۱۷
بند اول- مفهوم حقوق بین الملل کلاسیک و جاسوسی	۱۷
بند دوم- مفهوم حقوق بین الملل نوین و جاسوسی	۱۸
بخش دوم: تحولات تاریخی جاسوسی	۲۰
بند اول- دوران باستان و قرون وسطی	۲۰
بند دوم- عصر جدید	۲۱
بند سوم- دوران معاصر	۲۱
بخش سوم: انواع جاسوسی در صحنه بین المللی	۲۲
بند اول - جاسوسی نظامی	۲۳
بند دوم- جاسوسی اقتصادی	۲۵
بند سوم- جاسوسی منابع - محیطی	۲۷
بند چهارم- جاسوسی سیاسی- فرهنگی	۲۸
بخش چهارم: گستره جاسوسی	۳۰
بند اول- گستره داخلی جاسوسی	۳۰
گفتار اول- جاسوسی در قلمرو ملی (سرزمین ملی)	۳۰
گفتار دوم- جاسوسی در دریای سرزمینی	۳۵
گفتار سوم- جاسوسی در قلمرو هوایی	۳۸
بند دوم- گستره بین المللی جاسوسی	۴۲
گفتار اول- جاسوسی در دریای آزاد	۴۳
گفتار دوم- جاسوسی در فضای ماورای جو	۴۶
فصل دوم: دیپلماسی و جاسوسی	۵۱

- بخش اول: حقوق دیپلماتیک و جاسوسی..... ۵۱
- بند اول- ملاحظات دیپلماتیک و جاسوسی ۵۱
- گفتار اول- مفهوم ملاحظات دیپلماتیک..... ۵۲
- گفتار دوم - حقوق بین الملل حاکم بر ملاحظات دیپلماتیک و جاسوسی
..... ۵۲
- بند دوم- تردد دیپلماتیک و جاسوسی ۵۷
- گفتار اول - مفهوم تردد دیپلماتیک ۵۷
- گفتار دوم - حقوق بین الملل حاکم بر تردد دیپلماتیک و جاسوسی..... ۵۹
- بند سوم- ارتباطات دیپلماتیک و جاسوسی ۶۱
- گفتار اول- مفهوم ارتباطات دیپلماتیک..... ۶۱
- گفتار دوم- حقوق بین الملل حاکم بر ارتباطات دیپلماتیک و جاسوسی..... ۶۲
- بخش دوم: حقوق کنسولی و جاسوسی..... ۶۶
- بخش سوم: مأموریت‌های ویژه و جاسوسی ۶۸
- بخش چهارم: سازمان‌های بین المللی و جاسوسی ۷۲
- فصل سوم: حقوق بشر و جاسوسی..... ۷۹
- بخش اول: اصول حقوق بشر و جاسوسی ۱۰۱
- بند اول- اصل آزادی اطلاعات ۸۰
- گفتار اول- مفهوم اصل آزادی اطلاعات..... ۸۰
- گفتار دوم- حقوق بین الملل حاکم بر اصل آزادی اطلاعات و جاسوسی ۸۲
- بند دوم- اصل آزادی ارتباطات ۸۵
- گفتار اول- مفهوم اصل آزادی ارتباطات ۸۶
- گفتار دوم- حقوق بین الملل حاکم بر اصل آزادی ارتباطات ۸۹
- بند سوم- اصل آزادی تردد ۹۲
- بخش دوم: حقوق بین المللی بشر و جاسوسی ۹۶
- بخش سوم: جاسوسی و حقوق بشر در نظام‌های مختلف حقوق بین الملل. ۱۰۲
- بند اول - جاسوسی و حقوق بشر در نظام حقوقی کامن لاول ۱۰۳

بند دوم - جاسوسی و حقوق بشر در نظام حقوقی رومی ژرمنی.....	۱۰۶
بند سوم - جاسوسی و حقوق بشر در نظام حقوقی اسلام.....	۱۰۷
فصل چهارم: مخاصمات مسلحانه و جاسوسی.....	۱۱۱
بخش اول: جاسوسی در انواع مخاصمات مسلحانه.....	۱۱۲
بند اول- جاسوسی در جنگهای زمینی.....	۱۱۳
بند دوم- جاسوسی در جنگهای دریایی.....	۱۱۷
بند سوم- جاسوسی در جنگهای هوایی.....	۱۲۲
بخش دوم: اسرای جنگی و جاسوسی.....	۱۲۵
بند اول - مفهوم حقوقی اسیرجنگ.....	۱۲۶
بند دوم - حقوق بین الملل حاکم بر اسرای جنگی و جاسوسی.....	۱۲۷
بخش سوم: غیر نظامیان و جاسوسی.....	۱۳۱
بخش چهارم: جاسوسان جنگی.....	۱۳۵
نتیجه.....	۱۴۳
پیشنهادات.....	۱۵۱
کتابنامه.....	۱۵۵
واژه نامه.....	۱۶۵
چکیده به انگلیسی.....	۲۰۷

مقدمه

توسعه و تدوین حقوق بین‌الملل در دوران معاصر در عین حال که موجبات تحقیق اهداف حقوق بین‌الملل از جمله حفظ صلح و امنیت بین‌المللی را فراهم نموده زمینه ساز مطرح شدن موضوعاتی در شاخه‌های مختلف حقوق بین‌الملل شده که گاه چنین استنباط می‌شود که منافع ملی همچون امنیت ملی باید در خدمت هدف اصلی حقوق بین‌الملل که همانا حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است قرار گیرد. این نگرش و اولویت قائل شدن بر اولویت بین‌الملل هر چند که ضامن حفظ صلح و امنیت جهانی است.

لیکن قواعد بین‌المللی خدشه ای بر امنیت ملی وارد نمی‌سازد. طرح عنوان جاسوسی و حقوق بین‌الملل که موضوع این تحقیق می‌باشد در راستای رفع این تعارض در شاخه‌های مختلف حقوق بین‌الملل است.

سوال‌های اصلی تحقیق

سوال‌های اصلی تحقیق عبارتند از:

- ۱- انواع جاسوسی در صحنه بین‌الملل چه می‌باشد؟
- ۲- تقسیم‌بندی حاکم بر گستره جاسوسی در حقوق بین‌الملل چیست؟
- ۳- آیا اصول حقوق بشر موجبات تجویز جاسوسی و به خطر افتادن امنیت ملی کشورها می‌شوند؟
- ۴- آیا حکومت‌ها می‌توانند به بهانه جلوگیری از جاسوسی حقوق بشر را نادیده بگیرند؟
- ۵- آیا آزادی دیپلماتیک مجوزی برای کسب اخبار و اطلاعات استراتژیک از دولت پذیرنده می‌باشد؟
- ۶- آیا دولت‌ها می‌توانند اسرای جنگی و غیر نظامیان را جهت تخلیه اطلاعاتی تحت فشارهای جسمی و روحی قرار دهند؟
- ۷- آیا دول متخاصم از کسب اخبار و اطلاعات استراتژیک منع شده‌اند؟
- ۸- جاسوسان در صورت دستگیر شدن از چه حقوقی برخوردارند؟

فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های مطروحه در این طرح عبارتند از:

- ۱- حکومت‌ها نمی‌توانند به بهانه جاسوسی و حفظ امنیت ملی حقوق بشر را نادیده بگیرند.
- ۲- افراد نمی‌توانند در لوای حقوق بشر مرتکب جاسوسی و اقدام علیه امنیت ملی شوند.
- ۳- کشور پذیرنده می‌تواند در راستای جلوگیری از جاسوسی و حفظ امنیت ملی تزییقاتی بر آزادی‌های دیپلماتیک وارد نماید.
- ۴- آزادی‌های دیپلماتیک مجوزی برای کسب اخبار اطلاعات استراتژیک از دولت پذیرنده نمی‌باشد.
- ۵- جاسوسی و کسب اخبار و اطلاعات استراتژیک در دوران مخاصمات مسلحانه از حقوق دول متخاصم به شمار می‌آید.
- ۶- جاسوسان در صورت دستگیر شدن حق برخورداری از وضعیت اسرای جنگی را ندارند لیکن از حداقل امتیازات و حقوق لازم برای محاکمه و دادرسی برخوردارند.
- ۷- دول متخاصم نمی‌توانند اسرای جنگی و غیر نظامیان را مجبور به افشای اطلاعات دولت مطبوع خود نمایند.

اهداف:

اهداف علمی تحقیق به شرح ذیل عبارتند از:

- ۱- تبیین اصول حقوق بشر و جاسوسی
- ۲- تبیین حقوق دیپلماتیک و جاسوسی
- ۳- تبیین حقوق کنسولی و جاسوسی
- ۴- تبیین مأموریت‌های ویژه و جاسوسی
- ۵- تبیین فعالیت‌های سازمان‌های بین‌المللی و جاسوسی
- ۶- تشریح حقوق اسرای جنگی و جاسوسی

۷- تشریح حقوق غیر نظامیان و جاسوسی

۸- تشریح حقوق جاسوسان در مخاصمات مسلحانه

ترتیب مباحث مطروحه در تحقیق:

پس از بررسی مفاهیم تحولات تاریخی انواع جاسوسی و گستره جاسوسی در فصل اول و تحت عنوان کلیات وارد مباحث اصلی حقوق بین‌الملل و جاسوسی می‌شویم.

در فصل دوم به تمایز بین حقوق بشر و جاسوسی می‌پردازیم و در طی بحث مشخص خواهد شد که علی‌رغم به رسمیت شناخته شدن آزادی اطلاعات ارتباطات و تردد در حقوق بین‌الملل بشر منافع و امنیت ملی دولت‌ها حد و مرزهایی را برای آزادی مذکور تحمیل می‌کند. در فصل سوم به بررسی روابط بین کارکردهای دیپلماتیک و جاسوسی پرداخته خواهد شد و اشاره خواهیم نمود که حقوق بین‌الملل روابط دیپلماتیک کارکردهای دیپلماتیک را با احترام به قواعد و مقررات دولت پذیرنده مورد پذیرش قرار داده است هر چند که کارکردهای نمایندگان دیپلماتیک می‌تواند به امور سیاسی و استراتژیک دولت پذیرنده گسترش یابد ولی اختیارات حقوقی دولت‌ها تهدید جدی بر فعالیتها و کارکردهای نمایندگان دیپلماتیک می‌باشد. در فصل چهارم به بررسی مقوله مخاصمات مسلحانه و جاسوسی می‌پردازیم در این فصل به موضوعات مرتبط با حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه و جاسوسی همچون اسرای جنگی و جاسوسی غیر نظامیان و جاسوسی می‌پردازیم. و این موضوع روشن خواهد شد که حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه ضمن تجویز جاسوسی به دول متخاصم صلاحیت کیفری دول مذکور را در رسیدگی به اتهام جاسوسان به رسمیت می‌شناسد و جنگ با استیلا بر حاکمیت سرزمینی دولت‌ها کسب اخبار و اطلاعات را در میدان‌های نبرد زمینی دریایی و هوایی تجویز می‌نماید.

علی رغم اینک تاکنون در کشور تحقیق جامع و مستوفایی در خصوص جاسوسی از دیدگاه حقوق بین الملل صورت نگرفته و فقر منابع تحقیق نیز محسوس می باشد سعی بر آن شده است تا در پرتو راهنمایی دلسوزانه اساتید فرزانه حقوق و با بهره گیری از کتب و منابع خارجی تحقیقی ارائه شود که بر غنای هر چه بیشتر مباحث حقوقی و بالخصوص حقوق بین الملل بیافزاید.

پیشگفتار

جاسوسی قدرت دانستن است. قدرتی که با آن می‌توان فهمید چگونه حوادث به امتیازاتی برای کشورها تبدیل می‌شود. بین سبب کشورهای مختلف به طور معمول اجازه این امر را به خود می‌دهند که برای حفظ موقعیت حراست از مرزهای جغرافیایی و تقویت نیروهای خویش در مقابل رقیب به اطلاعاتی درزمینه‌های اقتصادی سیاسی فرهنگی نظامی و غیره دسترسی پیدا نمایند و برای حصول به این مقصود همواره در صدد پیدا کردن و اجیر نمودن نیروهایی هستند که از هر طریق و به هر قیمت ممکن اطلاعات را در اختیار آنها قرار دهد از طرف دیگر افکار عمومی توده مردم کشوری که قربانی عملیات جاسوسی گردیده تحریک و حساسیت هینت حاکمه آن کشور برای مقابله با مجرم فزونی می‌یابد. شهروندان آن کشور به جاسوس بسان خائن به مملکت می‌نگرند. بدین لحاظ است که در حقوق داخلی کشورها مجازات‌هایی همچون اعدام و حبسهای طویل‌المدت برای جاسوسی در نظر گرفته شده به خصوص اینکه این عمل در زمان جنگ واقع شده باشد. با وجود این جاسوسی به عنوان ابزاری موثر در صحنه بین‌المللی مبدل شده است به قول سان تزو^۱ فیلسوف بزرگ چینی و صاحب نظر جنگ که خود یک مامور اطلاعاتی بود: «جاسوسی خوب مقدمه پیروزی است هیچ زمانی در طول تاریخ نام کشوری به افتخار برده نشده است که بدون سرویسهای جاسوسی و اطلاعاتی قوی توانسته باشد کاری انجام دهد»^۲. اگر در گذشته جاسوسی منحصر به نوع نظامی بود و پیروزی در این بعد موفقیت محسوب می‌شد امروزه به وضوح آنچه که سابقا بوده نیست پیروزی ممکن است با موفقیت قانونمند سیاسی یعنی بدون به کار گیری از ابزارهای زور و استفاده از فرصتهای سیاسی اقتصادی فرهنگی و یا دیپلماتیک توأم باشد و همچنین به شکل بسیار عینی گاهی پیروزیهای سودمند اقتصادی باشد. در تفوق اقتصادی برز و ظهور جاسوسی اقتصادی به شکل یک سلاح استراتژیک با تاثیر قوی در آمده است. خصوصا در سیستم اقتصادی جدید و در جریان جنگ جهانی

1- Sun tezo

۲- کنت دمارانشر و دیوید اندلمن جنگ جهانی چهارم دیپلماسی و جاسوسی در عصر خشونت ترجمه سهیلا

کیانناز انتشارات اطلاعات تهران ۱۳۸۰- ص ۱۶۲ و ۱۶۳

چهارم^۱ اقتصادهای شکننده جهان سوم که گاه شدیداً به ثروتهای نفتی متکی بوده و دیکتاتورهایی که قدرشان بسته به نیروی اقتصادی و توان خرید صلاح از بازارهای جهانی است امروزه به عنوان بخش‌های دیگری از ابزارهای اطلاعاتی محسوب می‌شوند بر این اساس سرویس اقتصادی پیش از پیش به دایره ابزارهای فوق افزوده شده و جاسوسی اقتصادی تبدیل به یک عنصر کلیدی در رقابت‌های جنگی شده است. بروز و ظهور جاسوسی نه تنها به موارد فوق منحصر نشده بلکه در حوزه‌های مختلف نیز مشهود است و این حاکی از پیچیدگی و گسترش قلمرو جاسوسی داشته و به عبارت دیگر در وضعیت فعلی جاسوسی از مرزهای جغرافیایی کشورها فراتر رفته و حالتی جهان شمول به خود گرفته و سازمان‌های مخوف اطلاعاتی جهان و شبکه‌های جاسوسی جدیدترین دستاوردهای علمی روز نظیر ماهواره‌های تجسسی و ارسال امواج الکترونیکی جهت رمز خوانی را برای رسیدن به اهداف جاسوسی خویش به کار گرفته اند و هیچ کشوری نمی‌تواند مدعی باشد که از تیغ حملات بی امان سازمان‌های جاسوسی مصون خواهد ماند.^۲

بنابر این بررسی جاسوسی نه در یک بعد بلکه از ابعاد مختلف سیاسی امنیتی حقوقی روانشناسی کیفری و اجتماعی ضروری به نظر می‌رسد و این امر نیازمند کنکاش و تحقیقات مبسوط و جامع در شاخه‌های مختلف جاسوسی است. اگر چه جاسوسی از دیرباز مطرح بوده و به این لحاظ موضوعی جدید محسوب نمی‌شود اما وسایل و شیوه‌های جاسوسی و اهداف و اغراض جدید در این موضوع پیچیدگی

۱- هده ای از نویسندگان غرب اعتقاد دارند که غرب در طول قرن بیستم سه جنگ جهانی را پشت سر گذاشته است- جنگ جهانی اول و دوم و جنگ سرد- و حال در مهلک ترین در گیر است. جنگ جهانی چهارم را رویارویی شمال علیه جنوب میدانند آنها جنوب را ملت هایی با سنت پایدار میدانند که در جنگ با شمال صنعتی هستند. جنوب را بکسره تروریست و حامی کارتل های مواد مخدر معرفی کرده و یا این ترافند نبرد ظالمانه شمال غارتگر را علیه جنوب نبردی عادلانه توجیه کرد. و از این زاویه هر گونه اقدامی را جایز می‌شمارند آنها بر این باورند که جاسوسی قاطع ترین سلاح در جنگ جهانی چهارم است که طی آن تمام غرب و به عبارتی شمال یعنی با نیروهایی که به پندار آنان از طریق استراتژیهای قراردادی غیر قابل یورش هستند به نبرد بر می‌خیزند. (کنندمارانش و دیوید اندلمن همان ۶)

۲- ارسال اشراقی جاسوس به نفع اجانب در حقوق کیفری ایران انتشارات تخت جمشید شیراز ۱۳۸۰ ص ۱۳

خاصی را به آن بخشیده است. امروزه گسترش فعالیت‌های جاسوسی به حدی رسیده است که می‌توان گفت کمتر جایی مصون از فعالیت‌های جاسوسی است.^۱ این فعالیت‌ها به طور محسوسی هم در دوران مخاصمان مسلحانه وقواعد ومقررات بین‌المللی حق متخاصمان را برای به کار گیری جاسوسان جهت کسب اطلاعات دشمن به رسمیت شناخته اند^۲ وبدین لحاظ است که جاسوسی متضمن هیچ گونه نقض حقوق بین‌الملل نبوده واز لحاظ موازین حقوق بین‌الملل جاسوسی جرم محسوب نمی‌شود.^۳ بنابراین با توجه به حقوق دول متخاصم در به کار گیری جاسوسان مجازات اعمالی بر این افراد نه از باب نقض قوانین جنگی است بلکه جهت جلوگیری از جاسوسی ونقش ارضایی مجازات بر سایرین در خودداری از موارد مشابه می‌باشد.^۴ قواعد ومقررات بین‌المللی مربوط به جاسوسی در زمان صلح بسیار پیچیده ومبهم می‌باشد درست است که بعد عرفی جاسوسی را همواره نفی نموده وآن را عملی مذموم تلقی کرده است ولی ما از اواسط قرن بیستم شاهد تحول در خصوص قواعد ومقررات بین‌المللی حاکم بر جاسوسی هستیم هر چند که این قواعد ومقررات بین‌المللی معطوف به دوران جنگ است لیکن نیاز به قواعد ومقررات بین‌المللی در زمان صلح هنگامی روشن می‌شود که به نقش مثبت جاسوسان در طول دوران جنگ سرد در انعقاد معاهداتی که در حفظ صلح وامنیت بین‌المللی بسیار موثر واقع شدند را مد نظر داشته باشیم به طوری که اطلاعات

۱- کشف دستگاههای شنود در مقر سازمان ملل متحد که توسط جاسوسان انگلیسی به کار برده شده بود . برده از اسرار جاسوسی در سازمان ملل را برداشت و به دنبال آن اظهاراتریچارد باتلر رئیس اسبق تیم بازرسان تسلیحاتی عراق و اظهارات هانس بلیکس رئیس سابق تیم مذکور که اعلام کرد مکالمات تلفنی اش حداقل توسط چهار کشور -آمریکا -بریتانیا -فرانسه و روسیه طی سالهای ۹۹-۱۹۹۷ استراق سمع میشد و جالب آنکه ادوارد مورتیمر مدیر ارتباطات دبیر کل سازمان ملل نیز به احتمال جاسوسی از دبیر کل و اعضای سازمان اذهان دارد و چنین اظهار میدارد :جاسوسی و استراق سمع روی سازمان ملل امری معمول و همیشگی بوده است.(روزنامه ایران-سال دهم-شماره ۲۷۴۸ یکشنبه دهم اسفند ۱۳۸۲)

2- Convention and regulations on the laws and customs of war on land , article 24 , the hague, 29 july 1899 (schindler , p.83)

۳- حسین میر محمد صادقی ،حقوق کیفری اقتصادی - جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، نشر میزان ، تهران ، ۱۳۵۷ ، ص ۲۸۸

۴- رابرت بلدسو بوسلار بوسچک ، فرهنگ حقوق بین الملل ، ترجمه علیرضا پارما ، نشر قوس ، تهران ، ۱۳۷۵ ، ص ۲۸۸

تحصیلی جاسوسان دو بلوک شرق و غرب از توان تسلیحاتی طرفین زمینه کاهش تعارضات مسلحانه را از طریق انعقاد پیمانهای تسلیحاتی فراهم نمود.^۱ نظر به اینکه در پاره ای از موارد کار کرد^۲ جاسوسان در حفظ صلح و امنیت بین المللی موثر بوده لذا نیاز به وضع قواعد و مقررات بین المللی حمایتی در خصوص جاسوسان احساس می گردد. قواعد و مقرراتی که به طور جامع و مانع به تعریف جاسوسی نحوه محاکمه مجازات جاسوسان حد و مرزهای جاسوسی و... بپردازند. با وجود چنین مقرراتی است که می توان به تعارضات حاکم بر حقوق بشر و جاسوسی دیپلماسی و جاسوسی و غیره... خاتمه داد و توازن امنیتی را در حوزه های مختلف حقوق بین الملل برقرار نمود اما اینکه این قواعد و مقررات را تحت چه عنوان مطرح نماییم جای تأمل است آیا می توان قواعد و مقررات را تحت عنوان حقوق بین المللی جاسوسی مطرح نمود یا بهتر است در قالب جاسوسی از دیدگاه حقوق بین الملل مطرح شود از سویی؟ می توان گفت با توجه به اینکه جاسوسی عمل مذموم و غیر قابل پذیرش است تحت نظم و نسق درآوردن حقوقی آن عبث و غیر منطقی می باشد اما از بعد دیگر می توان گفت هر چند جاسوسی اقدامی است که منافع حاکمیت ها را به خطر انداخته لیکن بعد عرفی حقوق بین الملل جاسوسی را بالاخص در مخاصمات مسلحانه نفی نکرده و جاسوسی به عنوان ابزاری موثر و تعیین کننده در خدمت دول متخاصم به کار گرفته شده و با وجود آنکه مسئولیت بین المللی برای دول متخاصم در اعزام جاسوسان متصور نمی باشد لیکن جاسوسان در صورت دستگیری محاکمه و مجازات می گردند در اینجا است که نیاز به قواعد و مقررات حمایتی برای افرادی که قربانی منافع حاکمیتها می شوند احساس میگردد. جاسوس در درجه نخست عضوی از ابناء بشر است و لازم است که از حداقل تضمینات حقوقی برخوردار گردد. اگر مکانیسم بین المللی در حمایت از این افراد نباشد با توجه به آنکه حاکمیتها در صدد جلوگیری از بروز موارد مشابه هستند با اقدامات احساسی و مجازاتهای غیر اصولی حقوق بشر را به چالش خواهند کشید. بنابراین به نظر می رسد که به کارگیری

1- For example (1) treaty on limitation of antiballistic missile systems , Moscow 26 may 1972
 (2) treaty on elimination of intermediate range missiles , Washington , 8 december 1987

2- Fancion

اصطلاح حقوق بین‌الملل جاسوسی که عبارت خواهد بود از مجموعه قواعد ومقررات بین‌المللی حاکم بر شناسایی محاکمه مجازات جاسوسان وتعیین حد ومرزهای حقوقی وجاسوسی در شاخه‌های مختلف حقوق بین‌الملل اعم از حقوق دیپلماسی حقوق بشر حقوق مخاصمات مسلحانه و.... بلاشکال باشد همچنان که اصطلاح حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه را علی‌رغم نفی مخاصمات مسلحانه ومذموم بودن آن به کار می‌گیریم. با وجود آنکه دولت‌ها در اعلام سیاست‌های خود به ظاهر جاسوسی را منکر می‌شوند لیکن در صورت نیاز به کسب اخبار واطلاعات با به کار گیری جاسوسان خبره اطلاعات استراتژیک را کسب می‌نمایند.

تحولات حاکم بر جامعه بین‌المللی وافزایش روابط وارتباطات بین‌المللی به طور اجتناب ناپذیری نیاز به فعالیت‌های جاسوسی را تشدید نموده به نحوی که جاسوسی به عنوان یکی از کارکردهای دولت‌ها شناخته می‌شود ودر واقعیت نیز حکومت‌ها وجود سرویس‌های اطلاعاتی وفعالیت‌های جاسوسی را پذیرفته اند به طوری که اسناد محرمانه دولت‌ها در خصوص مبادله جاسوسان حاکی از پذیرش عرفی جاسوسی در حقوق بین‌الملل می‌باشد.^۱ با وجود این اقبال وپذیرش اگر جاسوسی توسط سازمان ملل متحد به رسمیت شناخته شود نظم نوین جهانی منجر به ایجاد یک کنوانسیون بین‌المللی در خصوص قواعد ومقررات حاکم بر جاسوسی خواهد شد.^۲

سند بین‌المللی که لزوم وجود آن بیش از هر زمان دیگر احساس می‌شود تا با ایجاد رژیم حقوقی متوازن در خصوص جاسوسی ضمن حفظ امنیت ملی دولت‌ها امکان ملاحظات متقابل را فراهم نماید ودر پرتو این کارکرد (سیستم قانونمند وبه رسمیت شناخته شده جاسوسی) شاهد اعتلاء حقوق بین‌الملل در شاخه‌های مختلف آن خواهیم بود.با بهره گیری از این مقررات بین‌المللی دیگر شاهد نقض حقوق بشر به بهانه جاسوسی از جانب حکومت‌ها نخواهیم بود و بالعکس امنیت ملی دولت‌ها در پرتوی آزادیهای بی حد وحصر اطلاعات وارتباطات لطمه نخواهد دید ویا در

1- John kish , international law and espionage , published by kluwer law international , hague, 1995, p .xv.

2- Ibid , p. ix

زمینه دیپلماسی ملاحظات و ارتباطات دیپلماتیک با امنیت ملی دولتها متوازن خواهد شد. وقایع پنجاه سال اخیر به روشنی حاکی از آن است که جاسوسی در مواردی به عنوان ابزاری قدرتمند و تاثیر گذار در حفظ صلح و امنیت ملی بالاخص در طول دوران جنگ سرد تبدیل شده به نحوی که جاسوسی توانسته تهدیدات را آشکار و منتج به کاهش خطر مخاصمات مسلحانه بین المللی گردد. در واقع جاسوسی در پاره‌ای از موارد به عنوان عاملی مهم در خدمت هدف اصلی حقوق بین الملل که همانا حفظ صلح و امنیت بین المللی است قرار گرفته است. البته با توجه به تنوع جاسوسی (اقتصادی منابع - محیطی سیاسی - فرهنگی علمی و...) سایر اهداف حقوق بین الملل که عبارتند از توسعه روابط بین المللی حمایت از حقوق و آزادی‌های اساسی بشر و حفظ و حمایت از محیط زیست طبیعی نیز محقق خواهد شد.